

Rafał Cekiera, Instytut Socjologii UŚ

Terrorysti, tchórze i lenie

– konstruowanie wizerunków uchodźców za pomocą memów internetowych

Terrorists, cowards and idlers – constructing an image of refugees by means of internet memes

STRESZCZENIE:

KRYZYS MIGRACYJNY STAŁ SIĘ ISTOTNYM TEMATEM OŻYWIANYCH DYSKUSJI W MEDIACH SPOŁECZNOŚCIOWYCH. W TEKŚCIE ZOSTAŁY OMÓWIONE NAJPOPULARNIEJSZE WIZERUNKI UCHODźCÓW ZREKONSTRUOWANE NA PODSTAWIE MEMÓW INTERNETOWYCH, KTÓRYCH TWORZENIE I ROZPOWSZECHNIANIE STAŁO SIĘ – SZCZEGÓLNIE WŚRÓD MŁODYCH OSÓB – POPULARNĄ FORMĄ KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ. W ARTYKULE PRZEDSTAWIONO WYNIKI BADAŃ PRZEPROWADZONYCH NA PODSTAWIE ZAWARTOŚCI PORTALU DEMOTYWATORY.PL. WIELOŚĆ MEMÓW POŚWIĘCONYCH KRYZYSOWI MIGRACYJNEMU POZWOLIŁA NA WYODRĘBNIE NIE KILKU PODSTAWOWYCH CHARAKTERYSTYK UCHODźCÓW, CO MOŻE STANOWIĆ CIEKAWY PRZYKŁAD STYGMATYZACJI DOKONYWANEJ ZA POMOCĄ TEGO NARZĘDZIA KOMUNIKACJI.

SŁOWA KLUCZOWE:

MEMY INTERNETOWE, KOMUNIKACJA INTERNETOWA, KRYZYS MIGRACYJNY, UCHODźCY, DEBATA PUBLICZNA

ABSTRACT:

MIGRATION CRISIS BECAME AN IMPORTANT TOPIC OF INTENSE DISCUSSION ON SOCIAL MEDIA PLATFORMS. THE ARTICLE DEBATES ON THE MOST POPULAR IMAGES OF REFUGEES RECONSTRUCTED ON THE BASIS OF INTERNET MEMES, WHICH GREW INTO A POPULAR FORM OF SOCIAL COMMUNICATION – CREATED AND PUBLICIZED ESPECIALLY AMONG YOUNG PEOPLE. THE TEXT PRESENTS RESEARCH MADE ON THE BASIS OF DEMOTYWATORY.PL WEB PORTAL. MULTITUDE OF MEMES DEDICATED TO MIGRATION CRISIS ENABLED DISTINGUISHING SEVERAL BASIC FEATURES OF REFUGEES AND MAY PRESENT AN INTERESTING EXAMPLE OF STIGMATIZATION COMMITTED BY MEANS OF THIS INSTRUMENT OF COMMUNICATION.

KEYWORDS:

INTERNET MEMES, INTERNET COMMUNICATION, MIGRATION CRISIS, REFUGEES, PUBLIC DEBATE

Internauci zareagowali błyskawicznie¹, Internet zalały memy² – frazy te w ostatnim czasie robią zawrotną karierę na rozmaitych, zarówno rozrywkowych, jak i uznawanych za poważne, portalach internetowych. Szybko rosnąca popularność internetowych memów łączy się z poszerzaniem zakresu ich wykorzystywania. Przykładem tego mogą być dokonywane za ich pomocą „podsumowania wydarzeń” danego roku³. Memy stały się istotnym elementem kultury masowej⁴. W tym kontekście symbolicznego wymiaru nabierają dane pochodzące z raportów Google Trends: w sierpniu 2016 roku termin „mem” był częściej wpisywany w wyszukiwarce niż „Jezus”⁵. Informacja ta szybko została przekazana w postaci internetowego mema, który obiegił sieć⁶.

Memy, pierwotnie postrzegane przede wszystkim jako element rozrywki internetowej, stały się ważnym środkiem wyrazu w komunikacji, opiniotwórczym i istotnym dla wielu nośnikiem informacji. Wyraźnie dostrzegalne jest to w debacie nad kryzysem migracyjnym⁷, toczonej od 2015 roku zarówno w mediach tradycyjnych, jak i w mediach interaktywnych i cyfrowych. W niniejszym tekście podjęta zostanie próba analizy konstruowanych przy ich użyciu najpopularniejszych portretów przybywających do Europy uchodźców.

Od kotków do Trumpa

Definiując memy internetowe, w ciągle jeszcze relatywnie niezbyt bogatej literaturze poświęconej temu zjawisku, zwykle zaczyna się od przywołania nazwiska Richarda Dawkinsa, który w książce „The selfish gene” („Samolubny gen”)⁸ zwrócił uwagę na podobieństwa między ewolucją genetyczną i kulturą. W ramach tej drugiej nośnikiem treści ma być mem, który poprzez rozmnażanie się podtrzymuje zakodowane w nim ele-

¹ http://www.plotek.pl/plotek/56,78649,13385617,Internauci_blyskawicznie_zareagowali_na_abdykacje.html (dostęp 7.01.2017 r.).

² <http://metro.gazeta.pl/metro/1,50144,19089002,internet-zalaly-powyborcze-memy-zobacz-najlepsze-z-nich.html> (dostęp 7.01.2017 r.).

³ <http://expresselblag.pl/wydarzenia/najlepsze-memy-mijajacego-roku-zegnamy-2015-rok-na-wesolo/> (dostęp 7.01.2017 r.).

⁴ Por. R. Patel, *First World Problems: A Fair Use Analysis of Internet Memes*, “UCLA Entertainment Law Review” 2013, 20(2), <http://escholarship.org/uc/item/96h003jt> (dostęp 3.02.2017 r.).

⁵ https://www.google.com/trends/explore?q=memes,%2Fm%2F045m1_ (dostęp 7.01.2017 r.).

⁶ <http://bezuzyteczna.pl/memy-sa-juz-oficjalnie-246460> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁷ W tym miejscu wydaje się potrzebne terminologiczne uzasadnienie używanych w tekście pojęć. Przez kryzys migracyjny uznawać będziemy wydarzenia związane z masowym napływem poszukujących schronienia i lepszych perspektyw życiowych mieszkańców Afryki i Bliskiego Wschodu do Europy. Używamy tej formuły (zamiast „kryzysu uchodźczego”) jako szerszej i bardziej pojemnej. Trudniejszą kwestią jest rozdział kategorii „uchodźca” i „imigrant”, gdyż przyjęta w dyskursie nomenklatura bywa konsekwencją postawy względem przybyszów. W badaniu wyszukiwano memy poprzez kategorię „uchodźca” – jednakże nierzadko ich twórcy stawiali równość pomiędzy tymi dwoma pojęciami czy wręcz próbowali udowodniać, że kryzys migracyjny nie ma nic wspólnego z uchodźcami.

⁸ R. Dawkins, *The selfish gene*, Oxford 1989.

menty kulturowe. Jako relatywnie nowy replikator ewolucyjny, mem można postrzegać jako jednostkę imitacji czy transmisji kulturowego dziedzictwa⁹. Część badaczy wszakże sceptycznie podchodzi do analogii pomiędzy memami internetowymi a klasyczną koncepcją Dawkinsa, zwracając uwagę przede wszystkim na nieadekwatność kategorii doboru naturalnego, którego zasady są kluczowe dla teorii memetyki. Jak zwraca uwagę Marta Juza, trudno wskazać „takie memy internetowe, które przetrwałyby dłuższy czas dzięki znakomitemu przystosowaniu do środowiska – nie wiadomo zresztą, co w tym kontekście miałyby oznaczać środowisko. Oba te pojęcia – «memy internetowe» i «memy w rozumieniu teorii memetyki» – w istocie więcej dzieli, niż łączy”¹⁰.

Specyfika mema internetowego zasadza się na czymś odmiennym – jest to bowiem „dowolny fragment informacji, rozpowszechniany i powielany przy użyciu aktualnie funkcjonujących technologii komunikowania w Internecie”¹¹, czyli zdigitalizowana jednostka informacji, która zostaje skopiowana, przetworzona i następnie opublikowana w Internecie¹². Jej zawartość stanowić mogą na przykład: „zdjęcia, filmy (najczęściej krótkie), teledyski, grafiki, teksty, cytaty, animacje oraz rozmaite ich połączenia (np. zdjęcie z podpisem)”¹³, które są rozsyłane bezpośrednio pomiędzy internautami, bądź zamieszczane na przeznaczonych ku temu portalach, forach internetowych czy mediach społecznościowych.

Ciekawym ujęciem teoretycznym jest także propozycja Urszuli Pawlickiej, która definiuje mem internetowy poprzez cztery osobne poziomy. Autorka wyróżnia ujęcie formalne (mem jako powtarzalny element pojawiający się w znakach graficznych), estetyczne (mem jako sposób konstruowania treści przez kolaż czy remiks), społeczne (mem jako jednostka tradycji) oraz – szczególnie interesujące nas w niniejszym artykule – ujęcie komunikacyjne. W jego ramach kładzie się nacisk na przepływ informacji w Internecie drogą wirusowego linkowania treści oraz komunikację pomiędzy uczestnikami kultury, porozumiewającymi się za pośrednictwem popularnych fraz czy znaków¹⁴. Jak podkreśla autorka, aktualnie „plaga memów jest tak ogromna, że coraz częściej nie wiemy, co jest memem, a co zwykłym «obrazkiem»”¹⁵. „Memy” natomiast stały się szerszym określeniem na tworzone przez internautów teksty kulturowe na zasadzie remiksu¹⁶.

⁹ Por. N. Mendova, *Psychology phenomenon of flash mobs and spread memes*, Global Virtual Conference Workshop, <http://www.gv-conference.com/archive/?vid=1&aid=2&kid=40101-35> (dostęp 3.02.2017 r.).

¹⁰ M. Juza, *Memy internetowe – tworzenie, rozpowszechnianie, znaczenie społeczne*, „Studia Medioznawcze” 2013, 4(55), s. 50.

¹¹ M. Zaremba, *Memy internetowe (2010-2011)*, „Media i Społeczeństwo” 2/2012, s. 61.

¹² Zob. W. Kołowiecki, *Memy internetowe, jako nowy język internetu*, „Kultura i Historia” 2012, 21, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/3637> (dostęp 5.02.2017 r.).

¹³ M. Juza, art. cyt., s. 49.

¹⁴ Zob. U. Pawlicka, *Memy jako forma narracji kulturowej*, w: S. Buryła, L. Gąsowska, D. Ossowska (red.), *Tropy literatury i kultury popularnej*, Warszawa 2014, s. 303-304.

¹⁵ Tamże, s. 304.

¹⁶ Tamże.

Z dużą odpowiedzialnością można postawić tezę, że współcześnie memy stają się środkiem wyrazu w komunikacji o całokształcie życia społecznego i stanowią nowe internetowe medium, wizualny lub audiowizualny nośnik informacji, komentarzy i opinii.

Użyteczność i popularność memów internetowych wynikać może z faktu, że ich immanentne cechy koherentne są atrybutami przypisywanymi współczesnej kulturze, którą określa się często poprzez kategorie tymczasowości, krótkotrwałości czy – by posłużyć się tytułem książki Thomasa Eriksena – tyranii chwili¹⁷. Internetowe memy mają często także charakter przelotnych, równie szybko pojawiających się, co zanikających w odmętach przestrzeni Internetu i wypieranych przez kolejne ich mutacje elementów¹⁸. Jak podkreśla Pawlicka, „internetowe memy mają krótki czas życia”¹⁹. Ta ich cecha ma znaczenie dla tematu niniejszego artykułu. Stwarza bowiem z memów nośnik treści niezwykle trudnych do rzetelnej weryfikacji. Reakcja wobec „półprawd” czy zwyczajnych kłamstw, rozpowszechnianych za ich pomocą, jest zawsze opóźniona i zwykle jej zasięg jest znacznie ograniczony względem zasięgu propagacji mema.

Tworzenie internetowych memów jest niezwykle proste i łatwe nawet dla osób posiadających ograniczone kompetencje cyfrowe. Powstają one zwykle za pomocą specjalnych stron – generatorów²⁰. Pierwotnie ich treść miała nade wszystko charakter rozrywkowy i żartobliwy. Niezwykle popularnym tematem memów były m.in. koty – nie tylko przedstawiane jako zwierzęta domowe o specyficznych manierach, lecz także wykorzystywane do ironicznego spojrzenia na różne ludzkie aktywności i zachowania²¹. Duża część memów w dalszym ciągu posiada charakter humorystyczny. Pełnią nadal funkcję ironicznego i natiychmiastowego komentarza do rozmaitych wydarzeń. Ten ich aspekt bywa przywoływany również w niektórych ich definicjach: „dowcipne zdjęcia wraz z tekstem komentujące konkretne aktualne wydarzenie publiczne, będące przejawem komizmu chwilowego”²².

¹⁷ T.H. Eriksen, *Tyrania chwili. Szybko i wolno płynący czas w erze informacji*, przeł. G. Sokół, Warszawa 2003.

¹⁸ Por. Ch. Konstantineas, G. Vlachos, *Internet Memes: Humor in late modernity and encroachment upon the mainstream*, <http://www.inter-disciplinary.net/critical-issues/wp-content/uploads/2012/06/vlachosvispaper.pdf> (dostęp 5.02.2017).

¹⁹ U. Pawlicka, art. cyt., s. 307.

²⁰ Zob. np. <http://generator.memy.pl/>, <http://memytutaj.pl/>, <http://ryjbuk.pl/mem-generator>.

²¹ Zob. np. popularny cykl memów „Jestę Kotę Jak Również Doktorę” (<https://www.facebook.com/JesteKoteJakRowniezDoktorante/>). Memy z kotami mają także swoją osobną kategorię w powstałej niegdyś encyklopedii polskich memów – Memowisku (<http://www.memowisko.com/p/kategorie.html>).

Wraz z upowszechnieniem memów coraz więcej tematów zaczęło być przetwarzanych przez „memiczne maszyny”. Z dużą odpowiedzialnością można postawić tezę, że współcześnie memy stają się środkiem wyrazu w komunikacji o całokształcie życia społecznego i stanowią nowe internetowe medium, wizualny lub audiowizualny nośnik informacji, komentarzy i opinii. Memy potraktować można jako „specyficzne zjawisko ujawniające przemiany we współczesnej kulturze, odzwierciedlające wizję nowego systemu społecznego. Dowodzą tego, jak mocno kultura w sieci wpływa na zmiany zachodzące w «realnej» rzeczywistości”²³. Świadomi tego zjawiska są politycy, czego przykładem może być pomysł rządzącej Hiszpanią Partii Ludowej dotyczący wprowadzenia zakazu „rozprzestrzeniania obrazów naruszających dobre imię”²⁴, który miałby chronić przed złośliwymi memami premiera Mariano Rajoya. Innym symptomatycznym zjawiskiem, które przywołuje w książce „Obcy u naszych drzwi” Zygmunt Bauman, może być sposób postrzegania przez amerykańską prasę Donalda Trumpa, ówczesnego pretendenta do Białego Domu, jako idealnego kandydata epoki *viralu*²⁵.

Specyficzna zaraźliwość, określana mianem viralowości, to jedna z zasadniczych właściwości memów. W popularnym rozumieniu niekiedy te dwie kategorie są ze sobą utożsamiane²⁶, na co zwraca uwagę m.in. Juza: „W potocznym języku na temat internetu słowo *viral* (ang. ‘wirusowy’) jest praktycznie synonimem mema internetowego. W jednym i w drugim przypadku chodzi o informację, którą ludzie przekazują sobie wzajemnie przez internet, bez udziału wyspecjalizowanych instytucji, nieraz na dużą skalę”²⁷. Memy internetowe są rozpowszechniane na zasadach *viral marketingu*, w którym dużą rolę odgrywają portale społecznościowe²⁸. Zdobywane na nich „lajki” czy udostępniane innym materiałami, uznane przez internautę za ciekawe, intrygujące, ważne czy zabawne, umożliwiają błyskawiczne ich udostępnianie i rozprowadzanie w sieci.

Z punktu widzenia propagowania określonych treści w Internecie fundamentalne znaczenie ma zmiana relacji nadawca-odbiorca, która w wyraźny sposób uwidacznia się szczególnie w przypadku memów internetowych. Polega ona na odejściu od hierarchiczności schematu (nadawca-odbiorca) do relacji równoległej, w której każdy potencjalnie

²² P. Ochwat, *Zjawisko humoru a nowoczesne technologie komunikacyjne. Analiza źródeł tworzenia i kanałów przekazu treści humorystycznych*, „Kultura-Media-Teologia” 2015, 22, s. 40.

²³ U. Pawlicka, art. cyt., s. 312.

²⁴ Symptomatyczny dla przejścia memów ze sfery rozrywki do narzędzia kształtowania opinii publicznej może być tytuł, jaki informacji tej nadał portal gazeta.pl: *Żarty się skończyły. Hiszpański rząd chce zakazać... memów*, <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,20967693,zarty-sie-skonczyly-hiszpanska-partia-rzadzaca-chce-zakazac.html> (dostęp 3.01.2017 r.).

²⁵ Zob. Z. Bauman, *Obcy u naszych drzwi*, przeł. W. Mincer, Warszawa 2016, s. 119.

²⁶ Na jednym z blogów popkulturowych możemy przeczytać, że „termin >mem< na potrzeby internetu został zaadaptowany głównie na podstawie jednej cechy memu określonej przez pionierów memetyki - zaraźliwości”. Zob. Ł. Babel, *Znaj swoje memy*, <http://mowydrogi.pl/2010/03/15/znaj-swoje-memy/> (dostęp 12.09.2016 r.).

²⁷ M. Juza, art. cyt., s. 50.

²⁸ Zob. J. Sroka, *#obrazkowe #memy #internetowe*, Warszawa 2014, s. 35.

Z punktu widzenia propagowania określonych treści w Internecie fundamentalne znaczenie ma zmiana relacji nadawca-odbiorca, która w wyraźny sposób uwidacznia się szczególnie w przypadku memów internetowych. Polega ona na odejściu od hierarchiczności schematu (nadawca-odbiorca) do relacji równoległej, w której każdy potencjalnie może być nie tylko odbiorcą, lecz i nadawcą, tworzącym i propagującym dowolne treści.

może być nie tylko odbiorcą, lecz i nadawcą, tworzącym i propagującym dowolne treści. Z jednej strony wskazuje się na możliwe dzięki temu zwiększenie poziomu uczestnictwa w debacie publicznej, czyli poszerzenie „zbioru nadawców, rozumianych nie tylko jako media tradycyjne i elektroniczne, ale także jako jednostkowi obywatele, którzy zaczęli zagospodarowywać daną im przestrzeń w celu włączenia swojego głosu w debatę publiczną”²⁹. Z drugiej natomiast strony egalitaryzm wytwarzania znaczeń łączy się także z anonimowością ich twórców, a więc również możliwością kolportowania za pomocą memów niesprawdzonych lub nieprawdziwych informacji, co może mieć czasem charakter intencjonalny i sprzyjać rozbudzaniu określonych nastrojów społecznych. To immanentna cecha wirusowo rozprzestrzeniających się memów: „dzięki symultaniczności mediów, każda informacja jest wysyłana i multiplikowana przez szereg kolejnych podmiotów, bez rzetelnej analizy jej zawartości i źródła”³⁰.

Powyższy aspekt komunikacji przybliży funkcjonalnie memy do znaczenia niegdysiejszej wieści gminnej, legendy miejskiej czy plotki³¹. Współczesne memy – czyli cyfrowe plotki (plotki 2.0) – mają rodowód ludyczny³² i tym samym stanowią element folkloru, stworzonego w ramach internetowej sieci³³. Nie osłabia to wszakże ich znaczenia dla debaty publicznej; wręcz przeciwnie, memosfera stwarza oswojoną przestrzeń wymiany opinii, niepodlegającą żadnym regułom – w tym politycznej poprawności, a czasem nawet logicznej spójności czy zgodności z prawdą. Szczególne znaczenie posiada ona dla

²⁹ Ź. Krawczyk-Antońska, *Opowieść gminna w odświeżeniu Web 2.0 i jej wpływ na wolność słowa*, „Kultura – Media – Teologia” 2013, 14, s. 66, http://www.kmt.uksw.edu.pl/media/pdf/kmt_2013_14_Krawczyk-Antonska.pdf (dostęp 12.09.2017 r.).

³⁰ Tamże, s. 72.

³¹ Zob. M. Juza, art. cyt., s. 58.

³² Tamże, s. 52.

³³ Zob. U. Pawlicka, art. cyt., s. 311.

młodszej generacji, dla której środowisko sieciowe jest niejako naturalną przestrzenią pozyskiwania wiedzy i wyrażania opinii. Jak pisze Wiktor Kołowiecki w tekście opisującym memy jako nowy rodzaj języka Internetu, „używanie przez młodzież z całego świata wspólnej i unikalnej symboliki tworzy niespotykaną wcześniej platformę porozumienia”, która przybiera kształt „publicznej wymiany światopoglądowej”³⁴.

Bliskość funkcjonalna plotki i mema widoczna jest także przy memach dotyczących kryzysu migracyjnego, co przejawia się m.in. w kolportowaniu niesprawdzonych (czy wręcz niesprawdzalnych) wiadomości w rodzaju: „Samoloty wypełnione uchodźcami lądują w Niemczech pod osłoną nocy!” z alarmującym dopiskiem: „Media milczą!”³⁵. Taki przekaz z całą pewnością sprzyja rozbudzaniu niepewności i lęku. Pisał niegdyś Arjun Appadurai, że „każdy rodzaj niepewności zyskuje na sile wówczas, gdy pojawiają się (z jakiegokolwiek przyczyny) ruchy ludnościowe na wielką skalę, kiedy nowe nagrody lub ryzyko wiążą się z wielkimi tożsamościami etnicznymi, lub gdy istniejące sieci wiedzy społecznej są niszczone przez plotkę, terror czy ruch społeczny”³⁶.

Rozpowszechnianie memów posiada także inne funkcje zbieżne z tradycyjną plotką, takie jak: podnoszenie własnej samooceny poprzez deprecjonowanie innych czy podtrzymywanie więzi grupowej (tworzenie swojego rodzaju „kręgów wtajemniczenia”). Podobnie, jak w plotce, w przekazach komunikowanych za pomocą memów istotne znaczenie odgrywa także komponent emocjonalny³⁷.

Analiza memów sprzyja identyfikacji nastrojów społecznych, gdyż (przynajmniej sporą ich część) potraktować można jako marker postaw internautów względem aktualnie ważnych kwestii. W tym znaczeniu stają się one użytecznym materiałem empirycznym dla społecznych badaczy. Jak podkreśla Juza, „twórcy memów internetowych wcielają się (...) w rolę kreatorów i komentatorów dyskursu publicznego, która to rola była zastrzeżona w mediach masowych dla (...) elit symbolicznych, do których zaliczają się np. dziennikarze, artyści, naukowcy, intelektualności, politycy, eksperci. W epoce internetu w dyskursie publicznym może uczestniczyć każdy, bez względu na swoją rolę społeczną i formalne kompetencje”³⁸. Takie założenie legło u podstaw referowanego w niniejszym tekście zainteresowania memicznymi wizerunkami uchodźców w polskiej internetowej debacie.

Kryzys migracyjny a polskie społeczeństwo

Wydarzenia określane mianem kryzysu migracyjnego, a związane z napływem dużej liczby uchodźców czy imigrantów do Europy, miały miejsce jeszcze przed 2015 rokiem. To jednak ich eskalacja w tymże roku spowodowała ożywioną dyskusję, która toczyła się

³⁴ W. Kołowiecki, art. cyt.

³⁵ <http://demotywatory.pl/4680942/Samoloty-wypelnione-uchodzcami-laduja-w-Niemczech-pod-oslona> (dostęp 3.01.2017 r.).

³⁶ A. Appadurai, *Strach przed mniejszościami. Esej o geografii gniewu*, przeł. M. Bucholc, Warszawa 2009, s. 15-16.

³⁷ Zob. Ż. Krawczyk-Antońska, art. cyt., s. 68.

³⁸ M. Juza, art. cyt., s. 58.

zarówno w mediach tradycyjnych, jak i społecznościowych. Dotoczyła ona szeregu kwestii – zarówno etycznych, humanitarnych, jak i polityki migracyjnej Unii Europejskiej, odpowiedzialności poszczególnych państw europejskich czy ich możliwości w zakresie udzielenia schronienia i pomocy przybywającym do Europy.

Według szacunków UNHCR w 2015 roku na świecie z powodu wojen i prześladowań zmuszonych do przesiedlenia zostało 59,5 mln osób – aż o 8,3 mln więcej niż w roku poprzednim. W tym samym roku ponad milion osób próbowało przedostać się drogą morską do Europy poprzez Morze Śródziemne – według dostępnych danych utonęło aż 3771 z nich³⁹. Trudno oszacować, jak wielu ludzi zginęło jeszcze na lądzie, na przykład przepływając się w stronę Europy przez Saharę. Tragedia rozgrywająca się tuż przy granicach Unii Europejskiej i stosunek do niej stały się ważnym probierzem kwestii daleko szerszych, związanych ze sferą aksjologiczną czy tożsamościowym samookreśleniem Europy. Dramatyczne, przejmujące wydarzenia dotyczyć musiały wrażliwych kwestii społecznych. Stały się wyzwaniem, które rozmaicie, często przeciwstawnie było interpretowane, i nad którym rozgorzały burzliwe dyskusje.

Rok 2015 był też okresem wyraźnej zmiany nastawienia Polaków do kwestii przyjmowania uchodźców. Jeszcze w maju tego właśnie roku w badaniu CBOS 72% respondentów opowiadało się za przyjęciem uciekających z objętych konfliktami zbrojnymi terenów (w tym 58% akceptowało ich pobyt do czasu zakończenia konfliktu w kraju ich pochodzenia), a jedynie 21% było przeciw. W badaniu przeprowadzonym cztery miesiące później proporcje te już znacząco różnią się: ledwie 56% zgadzało się na przyjmowanie uchodźców (w tym 50% na pobyt czasowy), zaś aż 38% sprzeciwiało się temu rozwiązaniu⁴⁰. W badaniu tym ujawniły się także zdumiewające wielu analityków życia społecznego postawy młodych Polaków. Osoby wkraczające w dorosłe życie intuicyjnie postrzegają świat jako otwarty, wrażliwy na ludzkie cierpienie czy odważniejsze od pokoleń starszych. Tymczasem młodzi Polacy (18-34 lata) zdecydowanie częściej opowiadali się przeciw przyjmowaniu do kraju uchodźców niż ich starsi rodacy. Co ciekawe, o ile opór starszych osób motywowany był przede wszystkim kwestiami ekonomicznymi, wśród młodych Polaków dominowały odmienne uzasadnienia, związane ze strachem i obawami przed konsekwencjami udzielania przybyszom gościny⁴¹. Szukając odpowiedzi na pytanie o przyczyny takiej sytuacji, zwraca się uwagę między innymi na interesującą zbieżność. Kategoria wiekowa osób najmniej przychylnych pomocy uchodźcom to osoby, które najczęściej korzystają z mediów społecznościowych⁴². Trudno rzetelnie wykazać bezpośrednią zależność pomiędzy tymi dwoma faktami. Warto jednakże przyjrzeć

³⁹ Dane Biura Wysokiego Komisarza ONZ ds. Uchodźców (UNHCR), <http://data.unhcr.org/medportalviz/dist/> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁴⁰ *O uchodźcach w przededniu unijnego szczytu poświęconego kryzysowi migracyjnemu*, CBOS, 133/2015, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_133_15.PDF (dostęp 28.09.2016 r.).

⁴¹ Tamże.

⁴² Zob. np.: *Media społecznościowe przez pryzmat wieku użytkowników*, <https://www.gemius.pl/agencje-aktualnosci/media-spolesnosciove-przez-pryzmat-wieku-uzytownikow-1787.html> (dostęp 3.01.2017 r.).

się debacie o kryzysie migracyjnym, która odbywa się na portalach społecznościowych. Tym bardziej, że – jak to zostanie wykazane – w sprawie kryzysu migracyjnego jest ona bardzo intensywna.

Uchodźca z polskich memów

Kryzys migracyjny znalazł swoje bogate odzwierciedlenie w tworzonych przez internautów memach. Na potrzeby niniejszego artykułu przeanalizowany został ich zbiór zamieszczony na portalu demotywatory.pl – popularnej i szeroko rozpoznawalnej polskiej witrynie z memami. Wzorowana na amerykańskich portalach strona powstała w 2008 roku, zdobywając szybko uznanie internautów⁴³. Witryna posiada własną wyszukiwarkę, która pozwala odnaleźć memy według określonego słowa kluczowego. Wpisanie hasła „uchodźcy” lub „imigranci” daje wynik „ponad 1000” memów, co w języku portalu oznacza „niepoliczalną liczbę”. Może to potwierdzać olbrzymie zainteresowanie problemem i popularność wykorzystywania memów do kolportowania treści związanych z kryzysem migracyjnym⁴⁴.

Analizę memów przeprowadzono w dwóch etapach. Pierwszym z nich była próba przyporządkowania wyników wyszukiwania przez hasło kluczowe „uchodźcy” do jednej z trzech ogólnie sformułowanych kategorii: memów apelujących o pomoc dla uchodźców (pro-uchodźczych), sprzeciwiających się pomocy (anty-uchodźczych) oraz niezwiązanych bezpośrednio z problematyką lub z innego powodu niemożliwych do przypisania do jakiejś kategorii. Oczywiście, należy mieć świadomość, że podział taki jest arbitralny i nie uwzględnia też np. popularności poszczególnych memów – ich zasięgu sieciowego czy wystawianych im na portalu demotywatory.pl przez internautów ocen (dychotomia „słabe”/„mocne”). Uznano jednak za właściwe jego dokonanie w celu wykazania ilościowej różnicy pomiędzy memami antagonistycznie odnoszącymi się do kryzysu migracyjnego. Spośród poddanych analizie memów zawartych na 50 stronach wyświetlanych na witrynie wyników, aż 79,9% z nich zaliczyć można do przedstawiających uchodźców w złym świetle i odmawiających im pomocy, a jedynie 3,7% do takich, które zachęcają do pomocy uchodźcom i wskazują na ich trudne położenie. Pozostała część memów (16,3%) nie była bezpośrednio związana z kryzysem migracyjnym lub niemożliwe było zrekonstruowanie zawartego w nich przekazu w przyjętych kategoriach.

Wizerunki uchodźców w polskich memach

Wśród memów ostrzegających przed uchodźcami i przedstawiających ich w kategorii zagrożenia, zauważalnych jest kilka głównych narracji referowania problemu i suflowanych uzasadnień własnych postaw. Na ich bazie zrekonstruować można kształtowane i reproduktowane najbardziej charakterystyczne wizerunki uchodźców. Zawierają one w sobie pewne określone zbiory wyobrażeń i stereotypów, których źródłem są niepraw-

⁴³ Zob. J. Sroka, art. cyt., s. 49.

⁴⁴ Dla porównania: hasło „turysta” wyszukiwarka łączy ze 124 memami, „uniwersytet” – 228, zaś „socjologia” – ledwie 37. Badania na portalu demotywatory.pl przeprowadzono w dniu 25.10.2016 r.

dziwe informacje, możliwe do łatwej weryfikacji. Wyróżnionych zostało pięć takich zasadniczych portretów – „terroryści”, „najeźdźcy”, „młode byczki”, „cwaniaki ekonomiczne” oraz „podludzie”. W dalszej części artykułu zostaną one pokrótce omówione.

Pierwszy z nich wynika z utożsamiania wszystkich przybywających do Europy z terrorystami. Uchodźcy i imigranci postrzegani są jako grupa stanowiąca realne, olbrzymie niebezpieczeństwo dla porządku społecznego i bezpieczeństwa w Europie⁴⁵. Pożywką dla tych memów stawały się zamachy terrorystyczne w Europie, które przedstawiano jako konsekwencję napływu uchodźców⁴⁶. Utożsamianie uchodźcy z terrorystą pozwala za pomocą memów przekazywać jasny komunikat: przyjmowanie uchodźców to przejaw nieodpowiedzialności, krótkowzroczności czy wręcz naiwności i głupoty, jak sugeruje tekst zamieszczony przy jednym ze zdjęć: „rządzące elity sprowadziły terrorystów do Europy”⁴⁷.

W tej kategorii znajdują się memy wykpiwające twierdzenia europejskich polityków na temat tego, że ataki terrorystyczne nie są bezpośrednio powiązane z kryzysem migracyjnym⁴⁸. Wiele memów wskazuje na rzekomą naiwność europejskich przywódców, którzy mają nie liczyć się z faktami – jak to zostało *explicite* wyrażone w jednym z memów: „Ciekawe jak wiele czasu na myślenie będą potrzebować władze Europy, by skojarzyć to, że częstość ataków terrorystycznych w Europie zaczęła rosnąć mniej więcej w tym samym czasie kiedy do Europy zaczęli przybywać «uchodźcy»”⁴⁹. Szczególnie często w tym kontekście przywoływana jest Angela Merkel, opisywana czasem wręcz jako „Seryjna morderczyni”⁵⁰.

Memy próbują także dowodzić zakładanej nienawiści przybyszów do Europejczyków. Przykładem tego może być zdjęcie z podpisem „Tak uchodźcy widzą nas”, na którego pierwszym planie widać muszkę karabinu wycelowaną w grupę ludzi⁵¹. Mem ten poniekąd ma usprawiedliwiać postrzeganie uchodźców w kategoriach terrorystów. Do tej kategorii zaliczyć można także trudne do zweryfikowania memy zestawiające zdjęcia młodych mężczyzn z karabinem oraz w cywilu z sugestiami, że to terroryści, którzy przybyli do Europy jako uchodźcy⁵².

⁴⁵ Zob. np.: <http://demotywatory.pl/4587084/Najpierw-rzadzace-elity-sprowadzily-terrorystow-do-Europy>, <http://demotywatory.pl/4591627/Zdjecia-odcietych-rak-glow-czy-torturowanych-mezczyzn-i-dzieci-odnalazla-norweska-policja-u-imigrantow-ubiegajacych-sie-o-azyl-w-Norwegii-podczas-przeszukiwania-rzeczy-osobistych-i-telefonow-komorkowych> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁴⁶ Zob. np. <http://demotywatory.pl/4577292/W-zwiazku-z-podejrzewaniem-jakoby-muzulmanscy-uchodzcy-byli-odpowiedzialni-za-zamachy> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁴⁷ <http://demotywatory.pl/4587084/Najpierw-rzadzace-elity-sprowadzily-terrorystow-do-Europy> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁴⁸ Zob. np. <http://demotywatory.pl/4682738/Serio>, <http://demotywatory.pl/4682721/Rzeczywistosc-puka-do-drzwi-wchodzi-rozsiada-sie-i> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁴⁹ <http://demotywatory.pl/4633354/Ciekawe-jak-wiele-czasu-na-myslenie-beda-potrzebowac-wladze> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁵⁰ <http://demotywatory.pl/4632888/Jedna-z-najslynniejszych-Seryjnych-Morderczyni> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁵¹ <http://demotywatory.pl/4677108/Perspektywa> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁵² <http://demotywatory.pl/4601809/Uchodzcy-> (dostęp 3.01.2017 r.).

Wśród memów ostrzegających przed uchodźcami i przedstawiających ich w kategorii zagrożenia, zauważalnych jest kilka głównych narracji referowania problemu i suflowanych uzasadnień własnych postaw. Na ich bazie zrekonstruować można kształtowane i reproduktowane najbardziej charakterystyczne wizerunki uchodźców.

Charakterystyczną cechą tworzenia wizerunku uchodźcy-terrorysty jest kategoryczność i jednoznaczność przekazu memów. Brak w nich jakichkolwiek subtelniejszych sądów czy wątpliwości przy formułowaniu stanowisk. W memach kreujących portret uchodźcy-terrorysty trudno napotkać jakiegokolwiek sformułowania w trybie przypuszczającym. Przeciwnie, jednoznacznie utożsamia się uchodźcę z terrorystą, a wszelkie niuansowanie uznaje się za naiwne i bywa także w memach ośmieszane. Przykładem może być tekst, którym opatrzone zostało zdjęcie dużej grupy siedzących czarnoskórych mężczyzn: „Nie możemy wrzucać wszystkich muzułmanów do jednego worka. Przecież potrzebne jest przynajmniej kilkaset ciężarówek”⁵³.

Nieco zmodyfikowaną wersją tej narracji jest przedstawianie uchodźców jako najeźdźców. W tym przypadku akcentuje się bardziej różnice religijne i kulturowe, które miałyby uniemożliwiać pokojowe współistnienie na jednym terytorium. Przybysze przedstawiani są jako „horda półksiężycy”⁵⁴, na zdjęciach kolportowanych w memach prezentowane są rozemocjonowane, agresywne postaci⁵⁵. Poza określeniem „najeźdźca” spotkać można także pojęcie „nachodźca”, jak np. w memie piętnującym kolportowanie wśród uchodźców informacji o miejscach i instytucjach, które w razie potrzeby mogą im służyć pomocą⁵⁶. Popularne są także memy zestawiające dwie lub trzy specjalnie dobrane fotografie, z podpisami w rodzaju „to są uchodźcy [tu zwykle kobiety i dzieci], to są imigranci [np. *studenci na uczelni*], a to są najeźdźcy [np. *zdjęcia czarnoskórych mężczyzn na pontonie*]”⁵⁷.

W tym kontekście wspomnieć można o dwóch historycznych odniesieniach, które kolportowane są w memach tak portretujących uchodźców. Pierwsze z nich to odwołanie do historii Indian z podpisem: „Oni też mieli problem z imigrantami, teraz

⁵³ <http://demotywatory.pl/4580002/Nie-mozemy-wrzucać-wszystkich-muzułmanów-do-jednego-worka> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁵⁴ <http://demotywatory.pl/4606046/To-nie-uchodźcy-To-Horda-Półksiężycy> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁵⁵ <http://demotywatory.pl/4558722/Uchodźcy-A-może-najeźdźcy> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁵⁶ <http://demotywatory.pl/4669432/Przewodnik-nachodźcy> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁵⁷ <http://demotywatory.pl/4547825/Zapamiętaj-te-subtelna-roznicę> (dostęp 3.01.2017 r.).

żyją w rezerwatach”⁵⁸, drugie z kolei przywołuje historię konia trojańskiego, którego funkcję mają współcześnie pełnić uchodźcy, w zamyśle dążący do zniszczenia zachodniej cywilizacji.⁵⁹ Historyczna nazwa niekiedy jest modyfikowana i przedstawiana w wersji „koń islamski”⁶⁰.

Wszystkie tego typu memy komunikują przede wszystkim nieprzekraczalną odrębność kultury europejskiej i islamskiej oraz tworzą wizerunek uchodźców jako nieformalnej armii, której celem jest opanowanie Starego Kontynentu i zaprowadzenie na jego obszarze własnych zwyczajów i praw. Wymownym przykładem tej kategorii może być mem „Europa: kolizja dwóch kultur”, zestawiający dwie grupy ludzi: przybyszów i Europejczyków. Ci pierwsi są zamaskowani i uzbrojeni, z kolei skapo odziani Europejczycy wymachują tęczowymi flagami i trzymają transparent „Refugees welcome”⁶¹.

Kolejny często reprodukowany w memach obraz uchodźców określić można mianem „młodych byczków”⁶². Odwołuje się on przede wszystkim do liczbowej nadreprezentacji mężczyzn wśród przybywających do Europy. Przykładem tego może być ironiczny mem, na którym zdjęcie grupy syryjskich mężczyzn na dworcu w Budapeszcie okraszone zostało podpisem: „Syryjscy uchodźcy... Kobiety z dziećmi uciekające z powodu wojny we własnym kraju”⁶³. W ramach tej narracji tworzy się nawet swego rodzaju nowe quasi-definicje uchodźcy, jak w podobnie ironicznym memie, na którym zdjęcie grupy mężczyzn zestawiono ze zdaniem: „Uchodźcy: rodziny, kobiety i dzieci uciekające przed wojną”⁶⁴.

Nadreprezentacja mężczyzn wśród uchodźców, czy wręcz sama ich w grupie uciekinierów obecność, ma być przesłanką ku temu, by przybywających do Europy nie traktować jako uchodźców. Co ciekawe, młodzi mężczyźni stygmatyzowani są na kolportowanych tego typu memach przez przypisywanie im dwóch, wzajemnie sprzecznych immanentnych cech. Pierwszą z nich ma być tchórzostwo, co widoczne jest na memach, oskarżających ich o ucieczkę z ogarniętego wojną kraju i pozostawienie tam swoich bliskich. Tchórzostwo to ma zresztą odróżniać przybyszów od Europejczyków. Jednym z wielu przykładów tego jest mem ze zdjęciem grupy czarnoskórych mężczyzn na pontonie i opisem: „Europejczycy idąc na wojnę zostawiali kobiety i dzieci w do-

⁵⁸ <http://demotywatory.pl/2145510/Oni-tez-mieli-problem-z-imigrantami> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁵⁹ Zob. np. <http://demotywatory.pl/4578517/Kon-Trojanski-kiedys-i-dzisiaj>,
<http://demotywatory.pl/4579920/Jak-zrobic-konia-trojanskiego-w-XXI-w>,
<http://demotywatory.pl/4576410/1200-pne-VS-2015-ad> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁶⁰ <http://demotywatory.pl/4550531/Imigranci>, <http://demotywatory.pl/4549461/Kon-islamski> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁶¹ <http://demotywatory.pl/4618417/Europa-kolizja-dwoch-kultur> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁶² Określenia „młode byczki” w stosunku do uchodźców/imigrantów użył 26.09.2015 r. w popularnej audycji radiowej poseł Sejmu RP Joachim Brudziński. Zob.: *Spór o imigrantów w Polsce: "młode byczki" czy "ludzie uciekający przed islamistami"?* <http://www.polskieradio.pl/9/300/Artykul/1514410,Spor-o-imigrantow-w-Polsce-mlode-byczki-czy-ludzie-uciekajacy-przed-islamistami> (dostęp 30.09.2016 r.).

⁶³ <http://m.demotywatory.pl/4545570> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁶⁴ <http://m.demotywatory.pl/4543445> (dostęp 3.01.2017 r.).

mach... «Uchodźcy» zostawiają kobiety i dzieci «w strefie wojny, sami uciekając do bezpiecznej Europy. Zderzenie dwóch, zupełnie innych cywilizacji»⁶⁵. Drugą cechą przypisywaną uchodźcom jest agresja i skłonność do przemocy. Odnoszona jest ona do mężczyzn z Afryki i Bliskiego Wschodu. Zwraca się też uwagę na ich determinację w próbach przedostania się do Europy, m.in. w memie ze zdjęciem zamaskowanego, walczącego na ulicy mężczyzny i podpisem: „Gdyby imigranci z równą determinacją jaką dziś szturmują węgierską granicę bronili własnej ojczyzny... już dawno wygraliby wojnę w swoim kraju”⁶⁶.

Osobnym, często prezentowanym za pomocą memów wizerunkiem uchodźcy jest „ekonomiczny cwaniak”, który przybywa do Europy tylko w celu zdobycia zasiłków. Jak głosi fragment tekstu zamieszczony na jednym z memów: „To nie są uchodźcy. To są czarne cwaniaczki, którym wydaje się, że biali frajerzy będą im płacić socjal, a oni będą się modlić na ulicach naszych miast do Allaha”⁶⁷. Na innym z kolei wypowiedzi ekspertów rynku pracy, uspakajających, że uchodźcy „nie będą zabierali pracy Polakom” skomentowane zostały zdaniem: „Oczywiście, że nie zabiorą. Oni liczą na socjal, a nie na etat”⁶⁸. Co ciekawe, pomimo, iż w Polsce liczba uchodźców jest zupełnie znikoma, również i im zarzuca się pazerność na pieniądze: „Uchodźcy w Polsce narzekają na niskie zasiłki. Oczywiście uczyć się języka nie chcą, pracować nie chcą, ale brać kasę to pierwsi”⁶⁹.

W takiej narracji często zestawia się sytuację materialną uchodźcy i obywatela Polski (bądź Unii Europejskiej), wskazując na rzekomą niesprawiedliwość i deprecjację rodzimych obywateli. Przykładem może być połączenie zdjęcia starszej pani, wysułej pieniądze z portfela z podpisem „880 zł za 40 lat pracy” z fotografią grupy mężczyzn (w domyśle uchodźców) i podpisem „2100 zł za NIC!”⁷⁰. Mem ten można zaliczyć do kategorii łatwo weryfikowalnych i obiektywnie nieprawdziwych. Postrzeganie przybywających do Europy w kategorii ekonomicznych wyzyskiwaczy zostaje podtrzymywane różnymi wypowiedziami osób publicznych. Przykładem może być kolportowana za pomocą mema opinia jednego z polskich dziennikarzy, łącząca problematykę zasiłków socjalnych bezpośrednio z przynależnością religijną uchodźców: „Muzułmanie uważają, że «socjal», który otrzymują, to podatek od niewiernych – Dżizja, który im się należy”⁷¹.

⁶⁵ <http://demotywatory.pl/4563949/Europejczycy-idac-na-wojne-zostawiali-kobiety-i-dzieci-w-domach-Uchodzczy-zostawiaja-kobiety-i-dzieci-w-strefie-wojny-sami-uciekajac-do-bezpiecznej-Europy> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁶⁶ <http://demotywatory.pl/4551300/Gdyby-imigranci-z-rowna-determinacja-z-jaka-dzis-szturmuja-wegierska-granice-bronili-wlasnej-ojczyzny> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁶⁷ http://demotywatory.pl/4584065/Panie-Tuskfrau-Merkelmonsieur-Hollande-skonczenie-pie*dolic-o-uchodzcach-To-nie-sa-uchodzczyTo-sa-czarne-cwaniaczki-ktorym-wydaje-sie-ze-biali-frajerzy-beda-im-placic-socjala-oni-beda-sie-modlic-na-ulicach-naszyc-miast-do-Allaha- (dostęp 3.01.2017 r.).

⁶⁸ <http://demotywatory.pl/4565336/Oczywiscie-ze-nie-zabiora> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁶⁹ <http://demotywatory.pl/4523621/Uchodzczy-w-Polsce-narzekaja-na-niskie-zasilki> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁷⁰ <http://demotywatory.pl/4578945/Praca> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁷¹ <http://demotywatory.pl/4587721/Socjal-to-Dzizja> (dostęp 3.01.2017 r.).

Narracja ta łączy się też z portretowaniem uchodźców jako właścicieli modnych telefonów⁷² czy bluz, „na które nie stać większości Europejczyków”⁷³, co miało by także świadczyć o ich wysokim statusie materialnym, i zwalniać Europejczyków z moralnego imperatywu pomagania im. W memach wykpiwane są także akcje charytatywne – w rodzaju zbiórki używanych laptopów dla uchodźców, które mają im pomóc w nauce języka⁷⁴.

Ostatnia z wyróżnionych kategorii wizerunków uchodźców jest najbardziej brutalna. Sposób ich obrazowania mieści się w tych przypadkach często co najmniej na pograniczu prawnej dopuszczalności. Zaliczyć możemy do niej te memy, które odbierają uchodźcom godność czy przedstawiają ich jako podludzi. Przybywający do Europy są w nich zestawiani ze zwierzętami, czego przykładem mogą być dwa memy, wcale nie najbardziej drastyczne z tej kategorii. W pierwszym z nich informacja o tym, że znany aktor Sacha Baron Cohen przekazał milion dolarów na rzecz pomocy uchodźcom skomentowana została podpisem o treści: „Wolałbym dać na schronisko. Mieszkające tam zwierzęta są bardziej cywilizowane”⁷⁵. Drugi z przykładów dotyczy regulacji związanych z używaniem gazu pieprzowego w Niemczech. Informacja ta w memie połączona została z podpisem: „Skoro w Niemczech można używać gazu pieprzowego jedynie na zwierzętach, to nie widzę przeszkód w stosowaniu go na «uchodźcach»”⁷⁶. Co szczególnie znaczące, obydwie przywołane memy cieszą się dużą popularnością, mierzoną otrzymaną na portalu demotywatory.pl liczbą „plusów”.

Odczłowieczanie przybywających do Europy następuje także przez odwołania do ich seksualności, którą w memach łączy się ze skłonnościami do zoofilii⁷⁷. Zestaw atrybutów, które w tej kategorii wykorzystywane są często do poniżania uchodźców dobrze oddaje mem, na którym możemy przeczytać: „Uchodźcy ekonomiczni to w dużej mierze muzułmanie, młodzi niewyżyci gwałciciele, przenoszą choroby”⁷⁸. Konsekwencją takiego obrazowania uchodźców są miejsca pobytu, które im się „proponuje” w memach – w rodzaju obozu koncentracyjnego w Auschwitz-Birkenau⁷⁹ czy okolic Czarnobyli⁸⁰.

⁷² Zob. np. <http://demotywatory.pl/4629707>, <http://demotywatory.pl/4631806/Logika-muzulmanskiego-uchodzcy> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁷³ <http://demotywatory.pl/4546805/Biedni-uchodzcy> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁷⁴ <http://demotywatory.pl/4627016/Biedni-uchodzcy-potrzebujaproduktow-absolutnie> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁷⁵ <http://demotywatory.pl/4596928/Wolalbym-dac-na-schronisko> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁷⁶ <http://demotywatory.pl/4610744/Skoro-w-Niemczech-mozna-uzywac-gazu-pieprzowego-jedynie-na> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁷⁷ Zob. np. <http://demotywatory.pl/4559641/Uchodzcy-domagajasi-sexu>, <http://demotywatory.pl/4594346/Muzulmanski-imigrant-probujacy-podkopem-przeprowadzic-swojazon-przez-granice> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁷⁸ <http://demotywatory.pl/4565778/Uchodzcy-ek> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁷⁹ <http://demotywatory.pl/4551097/Auschwitz> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁸⁰ <http://demotywatory.pl/4544284/Mam-rozwiazanie-dla-Angeli-Merkel-gdzie-zakwaterowac-uchodzcow> (dostęp 3.01.2017 r.).

Mem demokracji – czyli zamiast podsumowania

Przedstawione powyżej portrety uchodźców, zrekonstruowane na podstawie memów, tworzone są na podstawie różnorodnych wyobrażeń, stereotypów i obiegowych opinii, łączonych z przybyszami, szukającymi w Europie schronienia lub lepszych perspektyw życiowych. Z całą pewnością przedstawiony zestaw komunikowanych internetowo wizerunków nie ma charakteru wyczerpującego, lecz jest pewną propozycją typologii opartej na analizie memów zawartych na najpopularniejszym polskim portalu służącym do ich publikowania.

Jak już to zostało sygnalizowane, wśród poświęconych kryzysowi migracyjnemu memów zdecydowanie dominowały te, które przedstawiały uchodźców w negatywnym świetle. Dla porządku należy jednak przypomnieć również o 3,7% ogólnej liczby badanych memów, które można interpretować jako wspierające uchodźców lub zachęcające do niesienia im pomocy. W tym przypadku odwoływano się najczęściej do kwestii humanitarnych, reguły wzajemności oraz sankcji religijnej, przymuszającej do niesienia pomocy potrzebującym. Popularnymi memami w tej kategorii były także fotografie papieża Franciszka z przywołaniami jego bezkompromisowych wypowiedzi, dotyczących konieczności wsparcia przybywających do Europy⁸¹.

Zreferowane w tekście badanie potwierdziło istotną rolę memów w debacie publicznej o kryzysie migracyjnym, o czym świadczy ich duża liczba oraz – w ramach niemal zbieżnych postaw względem uchodźców – polifoniczność suflowanych argumentacji. Analiza charakterystyk uchodźców, które tworzone i reprodukowane są za pomocą memów wykazała znaczącą przewagę negatywnych odniesień i stereotypów. W szerszym znaczeniu uwidoczniły się takie cechy konstruowania wizerunku, które można uznać za typowe dla narzędzia komunikacji, jakim jest mem internetowy. Kategoryczność i jednoznaczność treści, prosty i często emocjonalny przekaz oraz zdarzające się kolportowanie treści ewidentnie nieprawdziwych zdają się być charakterystycznymi ograniczeniami memów.

Osobnych, dużo bardziej szczegółowych analiz wymagałoby ustalenie wpływu omawianych memów na postawy względem uchodźców, szczególnie wśród młodszej generacji, najczęściej korzystających z portali społecznościowych i najbardziej przeciwnych przyjmowaniu uciekających przed konfliktami zbrojnymi. Przewaga treści antyuchodźczych pozwala jednak na postawienie hipotezy, iż charakter internetowej debaty o kryzysie migracyjnym ma istotny wpływ na kształtowanie się postaw względem problemu. Wsparciem dla tej hipotezy mogą być także inne badania – autorki raportu „Uprowadzenia, strach czy niewiedza? Młodzi Polacy o powodach niechęci do przyjmowania uchodźców” piszą: „Kiedy już wprost pytaliśmy o źródła wiedzy na temat uchodźców, na Internet wskazywano zawsze – i zazwyczaj w pierwszej kolejności”⁸².

⁸¹ Zob. np. <http://demotywatory.pl/4545795/Papiez-Franciszek-przywraca-wiare-w-chrzescijanstwo> (dostęp 3.01.2017 r.).

⁸² D. Hall, A. Mikulska-Joles, *Uprowadzenia, strach czy niewiedza? Młodzi Polacy o powodach niechęci do przyjmowania uchodźców*, Analizy, Raporty, Ekspertyzy, nr 1/2016, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2016, s. 101. Na problem internetowej debaty o kryzysie migracyjnym zwraca uwagę

Zasadniczym wyzwaniem w komunikacji za pomocą memów, czy szerzej – w przestrzeni internetowej – jest troska o wiarygodność i zgodność z prawdą przekazywanych informacji. Falsywne, wyrywkowe i czysto emocjonalne przekazy deformują publiczną debatę i stanowić mogą niezwykle niebezpieczne zarzewie rozmaitych manipulacji. Powstaje wówczas przestrzeń, w której niezwykle łatwo o stygmatyzację określonych grup społecznych i rozbudzanie względem nich obaw. Troska o jakość publicznej debaty to w rzeczy samej troska o praktyczny wymiar ustroju demokratycznego. Komunikacja internetowa angażuje wielu, szczególnie młodych obywateli, w dyskusję na temat ważnych społecznie problemów. Niezwykłej wagi kwestią jest to, by toczyła się ona na podstawie prawdziwych informacji, opartych na rzetelnych źródłach. Tylko wówczas możliwy jest uczciwy, merytoryczny spór, który jest przecież samym rdzeniem demokracji. ■

Artykuł powstał w ramach projektu badawczego nr 2016/23/D/HS2/03442 pt. "Konstruowanie wizerunku uchodźców w polskim dyskursie publicznym", finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

BIBLIOGRAFIA

- Appadurai A., *Strach przed mniejszościami. Esej o geografii gniewu*, przeł. M. Bucholc, Warszawa 2009.
- Babel Ł., *Znaj swoje memy*, <http://motywdrogi.pl/2010/03/15/znaj-swoje-memy/>.
- Bauman Z., *Obcy u naszych drzwi*, przeł. W. Mincer, Warszawa 2016.
- Dane Biura Wysokiego Komisarza ONZ ds. Uchodźców (UNHCR), <http://data.unhcr.org/medportalviz/dist/>.
- Dawkins R., *The selfish gene*, Oxford 1989.
- Eriksen T. H., *Tyrania chwili. Szybko i wolno płynący czas w erze informacji*, przeł. G. Sokół, Warszawa 2003.
- Hall D., Mikulska-Joles A., *Uprzedzenia, strach czy niewiedza? Młodzi Polacy o powodach niechęci do przyjmowania uchodźców*, Analizy, Raporty, Ekspertyzy, 1/2016, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2016.
- Juza M., *Memy internetowe – tworzenie, rozpowszechnianie, znaczenie społeczne*, „Studia Medioznawcze” 2013, 4(55).
- Kołowiecki W., *Memy internetowe, jako nowy język internetu*, „Kultura i Historia” 2012 nr 21, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/3637>.
- Konstantineas Ch., Vlachos G., *Internet Memes: Humor in late modernity and encroachment upon the mainstream*, <http://www.interdisciplinary.net/critical-issues/wp-content/uploads/2012/06/vlachosvispaper.pdf>.

w swoich raportach także Instytut Monitorowania Mediów – zob. np. M. Tomisia, *IMM: uchodźcy w Europie, burza w internecie*, http://www.imm.com.pl/blog_IMM/imm-uchodzczy-w-europie-burza-w-internecie (dostęp 3.01.2017 r.).

- Krawczyk-Antońska Ż., *Opowieść gminna w odświeżeniu Web 2.0 i jej wpływ na wolność słowa*, „Kultura – Media – Teologia” 2013 nr 14, http://www.kmt.uksw.edu.pl/media/pdf/kmt_2013_14_Krawczyk-Antonska.pdf.
- Media społecznościowe przez pryzmat wieku użytkowników*, <https://www.gemius.pl/agencje-aktualnosci/media-spolesznosciowe-przez-pryzmat-wieku-uzytkownikow-1787.html>.
- Mendova N., *Psychology phenomenon of flash mobs and spread memes*, Global Virtual Conference Workshop, <http://www.gv-conference.com/archive/?vid=1&aid=2&kid=40101-35>.
- O uchodźcach w przededniu unijnego szczytu poświęconego kryzysowi imigracyjnemu*, CBOS, 133/2015, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_133_15.PDF.
- Ochwat P., *Zjawisko humoru a nowoczesne technologie komunikacyjne. Analiza źródeł tworzenia i kanałów przekazu treści humorystycznych*, „Kultura-Media-Teologia” 2015 nr 22.
- Patel R., *First World Problems: A Fair Use Analysis of Internet Memes*, “UCLA Entertainment Law Review” 20(2)/2013, <http://escholarship.org/uc/item/96h003jt>.
- Pawlicka U., *Memy jako forma narracji kulturowej*, w: S. Buryła, L. Gąsowska, D. Ossowska (red.), *Tropy literatury i kultury popularnej*, Warszawa 2014.
- Spor o imigrantów w Polsce: "młode byczki" czy "ludzie uciekający przed islamistami"?* <http://www.polskieradio.pl/9/300/Artykul/1514410,Spor-o-imigrantow-w-Polsce-mlode-byczki-czy-ludzie-uciekajacy-przed-islamistami>.
- Sroka J., *#obrazkowe #memy #internetowe*, Warszawa 2014.
- Tomisia M., *IMM: uchodźcy w Europie, burza w internecie*, http://www.imm.com.pl/blog_IMM/imm-uchodzcy-w-europie-burza-w-internecie.
- Zaremba M., *Memy internetowe (2010-2011)*, „Media i Społeczeństwo” 2012 nr 2.

O AUTORZE:

Rafał Cekiera – doktor nauk społecznych, adiunkt w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Publikował m.in. w „Tygodniku Powszechnym”, „Znaku”, „Charakterach”, „Więzi”, „Czasie Kultury”, „Pograniczach”, „Opcjach”, „Toposie”, „W drodze” oraz w różnych czasopismach naukowych. Autor książek „O pułapkach emigracyjnej lekkości. Doświadczenie tymczasowości w narracjach młodych polskich emigrantów poakcesyjnych” (NOMOS 2014) oraz „Zgryzoty i nadzieje. Socjologiczna analiza wpisów do ksiąg wotywnych w kaplicy św. Wendelina w Rudzicy” (TMR 2016). Zajmuje się przede wszystkim problematyką związaną z socjologią migracji, socjologią religii i współczesnymi przemianami kulturowymi. **Kontakt: ??????????????**